

Filosofiske Anmeldelser

Nr. 4

Årgang 5, 2017

Dansk Filosofisk Selskab, DFS, har blandt andet til formål at udbrede filosofisk interesse og forståelse i samfundet.

Meningen med nærværende tidsskrift, Filosofiske Anmeldelser, som udgives af DFS, er således at stimulere til læsning af nyere, dansksproget filosofisk litteratur. Tidsskriftet vil i tillæg bringe anmeldelser af oversat, udenlandsk filosofisk litteratur. Anmeldelserne er skrevet af filosofistuderende og yngre filosoffer. Filosofiske Anmeldelser redigeres af lektor og ekstern lektor mag.art Erik Bendtsen.

Indhold

Skitser fra undergrunden: Friedrich Nietzsches Morgenrøde. Friedrich Nietzsche: *Morgenrøde – tanker om de moralske fordomme*, v/ David Larsson.....s. 49

Den unge Løgstrup og Scheler. K. E. Løgstrup: *En fremstilling og vurdering af Max Schelers "Der Formalismus in der Ethik und der materiale Werteethik*, v/ Malthe Strandby Nielsen.....s. 53

Skitser fra undergrunden: Friedrich Nietzsches

Morgenrøde

Friedrich Nietzsche

Morgenrøde – tanker om de moralske fordomme

Forlaget Sisyfos, 2016

372 sider

Kr. 279,-

v/ David Larsson, e-mail: david@filosofiskpraksis.dk

Med udgivelsen af *Morgenrøde* er samtlige Nietzsches hovedværker nu tilgængelige i dansk oversættelse. Selvom bogen traditionelt har stået i skyggen af Nietzsches mere kendte værker, giver den på godt og ondt et indblik i hans originale tænkning.

Ikke meget nyt under solen

I den flotte og meget gennemførte nyudgivelse af *Morgenrøde* bliver Nietzsches karakteristiske stil vakt til live på godt og ondt. Det overordnede projekt, som han giver sig i kast med i værket, er med hans egne ord en fuldstændig undergravning af "vores tiltro til moralen" (s. 356). Som altid hos Nietzsche stritter argumentationen dog i flere retninger, og i løbet af bogens 372 sider veksler han mellem filologiske iagttagelser, fiktive dialoger og polemiske udfald mod alt lige fra merkantilisme, socialisme og religion til det moderne menneskes vulgære kostvaner (§203). Den røde tråd i *Morgenrøde* er dog, som anført i undertitlen, moralens væsen, og det er ikke overraskende kristendommen, som bliver taget under kærlig behandling. I en blanding af fiktiv genealogi og filologisk grundstudie trækkes der linjer fra urmenneskets overtroiske ritualer til den senere udvikling af en kristen morallære, som pådutter mennesket at tænke, handle og føle på en bestemt måde. Ligesom stammesamfund lever i frygt for kollektiv afstraffelse fra guderne, hvis ikke de faste ritualer omkring måltider og jagt bliver overholdt (s. 36-37), har kristendommen ifølge Nietzsche udviklet sig til en art psykisk terrororganisation, der i kollektivets tjeneste undertrykker individet. Det er med andre ord klassisk Nietzsche, og for den garvede læser er der derfor ved første øjekast ikke meget nyt under solen i *Morgenrøde*.

Og så alligevel. For til trods for genkendeligheden i mange af Nietzsches synspunkter, er det værd at hæfte sig ved, at vi i *Morgenrøde* præsenteres for dem i en tidlig, rudimentær form, som tegner konturerne til deres senere udfoldelse i værker som *Således talte Zarathustra* (1885), *Moralens oprindelse* (1887) og *Afgudernes tasmørke* (1888). Selvom Nietzsche på dette tidspunkt i forfatterskabet endnu ikke officielt "filosoferer med hammeren", slås et af forfatterskabets absolutte hovedtemaer da også hurtigt fast med syvtommer-søm: den kristne morallære, som ifølge Nietzsche kvæler individets kreativitet, spontanitet og genialitet, må undergraves fuldstændig og gøre plads for en omfortolkning af mennesket. "Vore pligter", bemærker Nietzsche tørt, "det er andres rettigheder over for os" (s. 116), og dermed slås tonen an til et andet letgenkendeligt tema: individet sat op imod fællesskabet. I *Morgenrøde* angriber Nietzsche denne konflikt fra flere vinkler, blandt andet ved at fremhæve det paradoksale i, at kollektivets traditionelt stærkeste våben, den dårlige samvittighed, altid har ramt de forkerte, da det jo netop er de samvittighedsfulde og ikke de samvittighedsløse, der tynges af skyld over deres handlinger (s. 71). Vaneforbryderen går med andre ord fri, fordi han er immun over for kollektivets internaliserede, anklagende stemme.

Men hvad skal vi så gøre for at vriste os fri af dette skyldbetonede tyranni? Et af Nietzsches mange kortfattede råd er: "små afvigende handlinger" (s. 159). Vi opretholder den kristne moralitets magt over os, så længe vi medvirker i dåbsritualer, krigstjeneste og ægteskabsritualer, som vi i virkeligheden ikke rigtig tror på – og det er blandt andet her, Nietzsche mener, at vi til en start bør sætte ind. Nutidens mennesker kan med fordel lytte med, for han mener vel at mærke ikke, at vi som erstatning for den kristne moral skal blive bedre til at "mærke efter" og bruge vores følelsesliv som kompas. Følelserne er i hans øjne kun nedarvede fakkelbærere for det kristne moralkodeks og er derfor upålidelige som målestok for det gode liv. Snarere må vi bruge fornuften og vores egen livserfaring til at pejle os ind på, hvordan vi vil leve: "At stole på sine følelser – det vil sige at adlyde sin bedstefar og bedstemor og deres bedsteforældre mere end de guder, der er inden i os: vor fornuft og erfaring." (s. 58). Nietzsche vil med andre ord have os til at grave dybere ned i os selv, end vi er vant til – og der venter os ikke et kønt syn.

At filosofere med ploven

Som altid maler Nietzsche i *Morgenrøde* et spraglet portræt af menneskesindet, og undervejs foregriber han da også flere af hovedtankerne i det 20. århundredes psykologi. For eksempel kan der trækkes tråde til grundtankerne bag Maslows behovspyramide i Nietzsches skildring af vores indre som en evig kamplads mellem egoistiske drifter, som på skift motiverer os til at handle for selvopretholdelsens skyld. Der er dog ingen positiv psykologi at hente hos Nietzsche, for helt som ventet er det vores medfødte "dæmon", viljen til magt, som styrer os under alle lagene af forstilt velvilje og indstuderet venlighed (se eksempelvis §262). Driftsstyrede som vi er, konkluderer Nietzsche, ejer vi ikke vores handlinger mere, end de ejer os. Under overskriften "Til beroligelse for skeptikeren" bemærker han således: "Jeg ved slet ikke hvad jeg *gør*, jeg ved slet ikke, hvad jeg *skal gøre*? – Du har ret, men tvivl ikke på det: *du bliver gjort!* – I hvert øjeblik! Menneskeheden har til alle tider forvekslet aktiv og passiv, det er dens evindelige grammatiske bommert" (s. 132). Den virkelige udfrielse opstår først, når vi giver slip på illusionen om et guddommeligt ophav til moralen og i stedet ser vores driftsstyrede natur direkte i øjnene.

Det er ikke tilfældigt at Nietzsche flere steder i teksten refererer til kilder uden for den europæiske idéhistorie for at slå denne idé fast. Særligt det gamle Indiens tænkere beskrives som intellektuelt fremsynede, fordi de ifølge ham tidligt besad en lignende indsigt i den menneskelige natur (s. 103-114). Som man kan ane i det indledende citat ("Der er så mange morgenrøder, som endnu ikke har lyst"), er bogens titel da også hentet fra den oldindiske tekstsamling *Rigveda* (c. 3000-1000 f.v.t.), som må have gjort stærkt indtryk på filologen Nietzsche. Af oversætter Niels Henningsens fyldige noteapparat fremgår det, at Nietzsche indtil få måneder før udgivelsen havde planer om kalde bogen "*Die Pflugschar*" ("Plovskæret") under henvisning til en gammel tysk folkesang om den fryd, som bonden spreder blandt fuglene og skovens dyr, når jorden pløjes, og biller og orme kommer til syne (366n41). På samme måde lader Nietzsche især i bogens første dele til møjsommeligt at ville vende jorden under vores fødder for at blotlægge moralens fremkomst, opblomstring og endelig dens sammenbrud i hænderne på overmennesket, som tør udfordre og undergrave den. Det er filosofi med ploven, snarere end hammeren.

Undergrunden, Sammenbruddet, Dæmringen

At Nietzsche endte med at skifte mening og besluttede sig for at kalde bogen for *Morgenrøde* vidner måske om den kombination af sjælelig lidelse og åndelig udfrielse, som den blev skabt under. Som de øvrige værker op igennem 1880'erne blev *Morgenrøde* skrevet på baggrund af en optærende indre kamp, som kun tiltog i styrke indtil hans endelige, mentale kollaps i 1889. Helt konkret medførte udarbejdelsen af bogen at Nietzsche i stigende grad isolerede sig fra sine omgivelser, kolleger, venner og – set i et større perspektiv – sin samtid. For ham var det dog de nødvendige arbejdsbetingelser for, at han kunne gå i dybden med sin tænkning. I bogen karakteriserer han stolt sig selv som en af "de kære undergrundige" (s. 291, 355), der som en anden muldvarp borer sig ned i undergrundens mørke ensomhed for at undergrave vores gængse forestillinger. Albert Camus, der som bekendt var stærkt inspireret af Nietzsches filosofi, skulle senere bemærke: "At begynde at tænke er det samme som at begynde at blive undergravet", en karakteristik som nok aldrig har været mere rammende end i Nietzsches tilfælde. Måske var han godt selv klar over, at han i sin arbejdsiver ikke kun undergravede den europæiske filosofis rodnet, men i høj grad også sit eget sind.

Efterhånden som bogen skrider frem bliver det indledningsvist (for Nietzsche) tålmodige tempo afløst af lang strøm af aforismer, som også afslører flere af skyggesiderne i hans tænkning. Flagrende bemærkninger om jøder og race-renhed (se for eksempel §272) kan let invitere til misfortolkninger og er en påmindelse om, at Nietzsche, sit fremsyn til trods, var et lige så fejlbart menneske som eksempelvis Heidegger, Sartre og Foucault, hvis politiske sympatier mildest talt heller ikke var uproblematisk. Som i deres tilfælde ødelægger det dog hverken fornøjelsen eller relevansen af at læse *Morgenrøde*. På sin vis forsøger Nietzsche da også at gardere læseren mod overfortolkninger ved at give følgende læsevejledning: "En bog som denne er ikke beregnet til at blive læst i ét stræk og læst op, men til at slå op i, navnlig under gåture og på rejse, man må kunne stikke hovedet ind og til stadighed ud igen og ikke finde noget af det vante omkring sig" (s. 295). *Morgenrøde* er beregnet til at blive taget med på farten, så dens tanker kan snige sig ind på dig og påvirke dit livssyn i små doser. Det er muligvis også her, nøglen til Nietzsches endelige titelvalg skal findes. For på trods af sin skarpe kritik af samtidens politiske strukturer var det ikke som hos oplysningsfilosofferne den endegyldige samfundsoplysning, han

stræbte efter. Nietzsches mål var mere beskedent, men også desto mere klar-synet: at forårsage den gradvise, nuancerige dæmring for individet, som rejser sig fra undergrunden og iagttager dagens første lys. Nye som gamle Nietzsche-læsere kan passende møde de første solstrejf her.

Den unge Løgstrup og Scheler

K. E. Løgstrup

En fremstilling og vurdering af Max Schelers "Der Formalismus in der Ethik und der materiale Werteethik."

Forlaget Klim, 2016

219 sider

Kr. 249, 95

v/ Malthe Strandby Nielsen, cand. phil., oversætter

Løgstrups *En fremstilling og vurdering af Max Schelers "Der Formalismus in der Ethik und der materiale Werteethik"* er udgivet på Forlaget Klim i 2017 og er en del af Løgstrup Biblioteket. Det er et ungdomsskrift af Løgstrup, der indeholder præcis, hvad titlen siger. Bogen er forfattet i 1930, da han var 26 år, under hans ophold i Strassbourg (hos Jean Hering) og i Göttingen (hos Hans Lipps) og er en teologisk prisopgave, hvis spørgsmål er det samme som bogens titel. Løgstrup fik guldmedaljen for den. Ifølge udgiverne (s. 192, fodnote) er det intet mindre end det første danske værk om fænomenologi og er tæt på at være første gang fænomenologi overhovedet nævnes i Danmark. At Løgstrup valgte at beskæftige sig med Scheler vidner naturligvis om, at han allerede som ung var interesseret i de etiske grundproblemer.

Løgstrups tekst er opdelt i tre dele. Første del, side 7 til 22, er en solid og minimalistisk gennemgang af centrale fænomenologiske begreber. For mange vil den være for kort og for svært tilgængelig, og da kan man med fordel konsultere andre introduktioner til tidlig fænomenologi og Husserl. På det tidspunkt da Scheler skrev *Formalismus* (op til 1913), var bevægelsen endnu forholdsvis "lille", i forhold til det gigantiske tekst- og teorikompleks vi kender i dag, og *Logische Untersuchungen* fyldte meget. Det er kritisabelt, at Løgstrup her ikke

klart angiver, hvis ideer han diskuterer og heller ikke bruger mange tekstangivelser; afsnittet svæver lidt i himlen. Spartansk sparsommelighed med hensyn til tekstangivelser er et gennemgående træk ved hele værket. Det ses for eksempel, når Løgstrup kalder fænomenologien for "udvidet positivisme" (s. 130). Husserl selv kalder den for "ægte positivisme" i *Ideen I § 20*, men Løgstrup henviser ikke hertil. Deraf ses også, at vi befinder os tidligt i fænomenologien. Der er næppe mange, der har brugt den betegnelse uden videre, siden Heidegger og Sartre chokerede borgerskabet med deres højst upositivistiske filosofier.

Side 23 til 122 er fremstillingen af Schelers *Formalismus*. *Formalismus* er Schelers hovedværk, hvori han anvender fænomenologien på etikken, og opstiller sin tese om at værdier eksisterer "derude" (en art platonisme), erkendes med følelser og kan erkendes mere eller mindre godt. Det vil sige, vi kan føle forkert i forhold til en værdi. Det er en svært overskuelig tekst på næsten 600 sider, der omhandler mange forskellige emner. Grundstrukturen er en opdeling i seks dele; I. Goder og værdier, II. Kants etik, III. Konsekventialisme, IV. Imperativ etik (hvad man kan kalde "autoritær etik"), V. Eudaimonisme og VI. Personbegrebet. Ifølge Løgstrup (s. 83-84ff.) har Schelers teori (her skamløst groft opridset) denne hovedstruktur: *værdi* gives i *følen* og *følelse*, der er en kilde til *stræben*, der ved foretrækken/"eftersætten" bliver til materiale ("formål med "billedindhold"" (s. 84), altså konkrete formål) for *viljen*.

Scheler synes at have udarbejdet sin teori ved at have Husserls fænomenologi samt sine egne ideer *in mente*, dernæst at polemisere over for hovedtyperne af etiske teorier, især Kant, og så udvikle og forklare sine egne ideer undervejs i dette forløb, hvor der nu dukkede noget op, han var uenig i og mente at have en bedre ide desangående. Beklageligvis valgte han at beholde denne proces i fremstillingen af sin teori i stedet for at give den en mere systematisk præsentation. Resultatet er, at *Formalismen* er uoverskuelig, da Schelers *egne* begreber ikke gennemgås, efterhånden som det ene begreb leder videre til det næste, men i stedet for alt efter hvor de nu er relevante i forbindelse med polemikken mod Kant, Hume, Aristoteles og så videre. For eksempel er Schelers følelseteori korrekt ifølge Løgstrup, logisk set "trin to" i hans teori, og burde derfor placeres omkring værkets begyndelse, men den dukker først op i afsnit V. 8, forputtet midt inde i en polemik mod eudaimonisme, og dis-

kussioner af beslægtede begreber kan foregå adskilt af hundredevis af sider. Dette er upraktisk for læseren; *Formalismus* kunne have været redigeret ned til en genial nyskabende bog på 300 sider, og resten af materialet kunne have endt i andre bøger eller artikler.

Alt dette forklaret for at sætte Løgstrups præstation i relief; hans overblik er intet mindre end fremragende. Han erklærer med det samme (s. 23), at han vil adskille polemik og "de positive tanke-rækker", ombryder fuldkomment rækkefølgen i Schelers bog, sætter emnerne sammen i en mere meningsfuld rækkefølge og foretager dermed den redigering, Scheler selv burde have lavet. Løgstrups sorteringsarbejde gør, at fremstillingen er meget brugbar og hermed varmt anbefalet til Scheler-interesserede som sekundærtekst af prominent ophav. Har Løgstrup selv foretaget dette sorteringsarbejde - og teksten giver dette indtryk - er det meget imponerende.

Side 123 til 181 er Løgstrups vurdering af Scheler og er vel den mest interessante del for Løgstrup-interesserede. Her er Løgstrup selv meget tydelig, idet han er uinteressert i intern kritik, i at jage inkonsistenser samt i at diskutere, hvordan Schelers ideer adskiller sig fra Husserls og i at placere Scheler i daltidens intellektuelle landskab, hvilket bedømmelseskomiteen fandt var en mangel (vurderingen er medtaget i bogen i den originale håndskrift). Løgstrup går direkte til ideerne, og hans vurderingsmetode er hovedsageligt at sammenligne Schelers ideer med de ideer, Løgstrup selv mener er rigtige eller mere rigtige. Det er stilistisk forfriskende i forhold til den mere videnskabelige, men mindre filosofiske stil, der er gængs i dag. Overraskende nok er Løgstrup meget lidt interesseret i de ideer, der gør Scheler tiltrækkende for mange – værdirealsime, hierarkierne i værdierne og følelserne, kropsfænomenologien – og koncentrerer sig om de etiske grundlagsproblemer, nemlig hele muligheden for en fænomenologisk begrundelse for etikken. Fænomenologien, mener Løgstrup, kan levere evidens for, hvad der er godt, men ikke for at man bør realisere det gode, hvilket han kalder et "bør", og som er funderet på "...en gensidig akt, nemlig befalen og lydighed ... en aktivitet mellem to personer ... en befalende og en adlydende. ...Ideal skullen er funderet i imperativ skullen. Imperativ skullen er funderet i en befaling." (s. 133). Det er en Martin Buber-inspireret du-filosofi, hvor Bubers milde relaterende du er erstattet af et kommanderende og befalende du, der vil adlydes. Man ser her vel tidsåndens flugt, hvor Schelers (og Bubers) filosofi tilhører den optimistiske

tid før 1. verdenskrig og Løgstrups tiden efter, hvor ordrer og krav og kald (og død og undergang) blev gængse filosofiske begreber, fra Heidegger til Sartre. Historien om befalen og lydighed er et rent postulat og begrundes ikke, den nærmere befales. Løgstrup sigter formentlig til den kristne tradition med den svage syndige vilje, der kender det gode, men gør det slette, hvor der jo er det alternativ, med rod i antikken, at slette handlinger kan bero på mangelfuld erkendelse. Det er pudsigt, at dette alternativ ikke nævnes af Løgstrup, der mere ser det gode, som noget der *kræver*, end som noget der bare er godt for os: "Det gode er ikke blot noget over os ... men mere noget, der har krav paa os.", (s. 147). Alt dette leder Løgstrup frem til teologiske tanker, kravet kræver en "kræver": "Med "bør" forudsættes en supra-mental eksistens, en person, nemlig Gud." (s. 150). Et andet af Løgstrups kritikpunkter er også teologisk, og igen er det en ekstern kritik, hvor han konfronterer Schelers opfattelse af kærlighed med sin egen (s. 155, 158), ifølge hvilken næstekærlighed er realiserbar, men er en form for regulativ ide: "den kristne kærlighed er en umenneskelig, umulig akt." (s. 156).

Jeg vil mene, at både Scheler og Løgstrup begår den fejl at antage, at værdiernes "bør" skal kunne udtrykkes sprogligt, hvor jeg vil hævde at i for eksempel den vitale negative værdi (i Schelers terminologi), at man fryser, er der indeholdt et *nødvendigvis asprogligt* påbud: "du "bør" varme dig", at dette "påbud" er et oplevet sug imod det, at man bør opsøge varme, og at dette bør opleves som kommende ud fra intet og ikke forudsætter noget sprogligt krav om, at man varmer sig. Det er interessant, at Kants kategoriske *imperativ* har sat sig så mange spor, at det gode sammensmeltes med sprogligt formulerede krav set i forhold til for eksempel den antikke tankegang, hvor man ville finde det absurd, at det gode talte til os og stillede os krav. Og også, at man i den tidlige fænomenologi udarbejdede tanker, hvis konsekvenser man havde vanskeligt ved at tage til sig.

Overordnet finder jeg vurderingen mindre interessant end fremstillingen, og jeg formoder at den mest vil finde læsere blandt folk med et højt niveau af Løgstrup-interesse. Her vil den til gengæld falde på et meget tørt sted, da det er hans første udgivne værk, og, som udgiverne påpeger, i flere passager indeholder ansatser til hans senere filosofi. Derfor burde det resultere i en intens

akademisk tilfredsstillelse at spotte frøene til hans senere synspunkter i denne tekst.

Teksten generelt er skrevet uden det store tidsforbrug på det sproglige. Løgstrups tekst har mange stavfejl og sære, inkonsekvente, skrivemåder. Redaktørerne har fundet den sjoveste (s. 190, fodnote), nemlig at Løgstrup staver "konsekvent" inkonsekvent med c eller k. For tekstkorrekthedens skyld har udgiverne valgt at beholde fejlene, et valg jeg er helt enig i. Det giver også teksten en atmosfære af "work in progress", af at være inde i et rå maskinrum, hvor der ikke er tid til finpudsning.

Efterordet (s. 189-215), af Johann-Christian Póder og Bjørn Rahberg, er solidt og informativt. Samlet set er bogen en prisværdig udgivelse. For Løgstrup interesserede vil hele bogen være interessant, men i særlig grad "Vurderingen"; for Scheler-interesserede er "Fremstillingen" anbefalelsesværdig; nybegyndere kan med fordel starte med "Efterordet". Og for alle filosofihistorisk interesserede er det den første danske tekst om fænomenologi; vil man starte fra en ende af, så er det her, man skal begynde.